

ROMAN ZIELONY, JÓZEF CHOJNICKI

Glebowe powierzchnie wzorcowe — historia, stan obecny, perspektywy

Standard Soil Plots — Their History, Present State and Perspectives

Polscy gleboznawcy i leśnicy w latach siedemdziesiątych XX wieku wypracowali oryginalną formę ochrony środowiska przyrodniczego oraz zachowania naturalnych procesów glebowych na terenach leśnych jaką są glebowe powierzchnie wzorcowe (GPW). Była to po części odpowiedź na postępującą degradację środowiska oraz wzrastające wówczas w lasach nawożenie mineralne, stosowanie insektycydów i innych szkodliwych substancji chemicznych oraz odwadniające melioracje wodne.

Podstawą tworzenia GPW było zarządzenie Naczelnego Zarządu Lasów Państwowych z 31 V 1975 [9]. Cel GPW określony był następująco: najpełniejsze zabezpieczenie wzorców gleb typowych dla danego regionu (dzielnicy) przed sztucznie wywołanymi zmianami ich morfologii oraz właściwości fizycznych, chemicznych i biologicznych. Zakładana ogólna powierzchnia GPW miała wynieść ok. 0,5% powierzchni Lasów Państwowych.

We wstępie do "Zasad zagospodarowania i urządzania glebowych powierzchni wzorcowych" jest napisane m.in.: "Powierzchnie te mają stanowić trwałą bazę porównawczą (kontrolną) umożliwiającą przyrodniczą i ekonomiczną ocenę skuteczności intensywnych metod gospodarowania w lasach. GPW mają ponadto służyć badaniom naukowym i celom szkoleniowym. Wyniki badań i obserwacji prowadzonych na podstawie GPW posłużą m.in. do doskonalenia metod produkcji leśnej w lasach zagospodarowanych intensywnie" [11].

Prace związane z tworzeniem glebowych powierzchni wzorcowych można podzielić na trzy etapy, z których tylko pierwszy jest wyraźnie określony czasowo i tematycznie.

Etap pierwszy polegał na wyborze GPW. Składał się on z typowania i komisyjnego wyboru oraz oznaczenia powierzchni. Prace te wykonywali pracownicy Lasów Państwowych przy współudziale przedstawicieli Biura Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej (BULiGL) oraz konsultantów mianowanych przez Polskie Towarzystwo Gleboznawcze (PTG). Na GPW typowano kilkusethektarowe powierzchnie (minimum 300 ha) obejmujące zwarte obszary leśne reprezentujące typowe dla danego regionu siedliska oraz drzewostany możliwie

TABELA
Glebowe powierzchnie wzorcowe (stan na 31 XII 1979 r.)

Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych	Powierzchnia	
	liczba	(ha)
Białystok	12	5403,60
Katowice	17	6898,63
Kraków	7	3432,67
Krosno	4	2245,38
Lublin	5	2776,23
Łódź	10	5778,82
Olsztyn	9	3427,31
Poznań	13	4390,21
Piła	4	1548,00
Szczecin	9	3320,96
Szczecinek	9	3806,03
Toruń	14	4822,46
Wrocław	12	3790,00
Zielona Góra	12	3917,66
<hr style="border-top: 1px dashed black;"/>		
Polska (Lasy Państwowe)	137	55557,96

wszystkich klas wieku. Wybierając GPW uwzględniano problemy gospodarki przestrzennej kraju — w tym wpływ uciążliwego przemysłu, budownictwa oraz turystyki.

Prace z wyborem GPW zakończono w końcu lat siedemdziesiątych. W sumie wybrano 137 powierzchni o łącznym obszarze 55,5 tys. ha [8]. Przeciętna wielkość GPW wynosi 405,5 ha. Liczbę i ogólną powierzchnię GPW w poszczególnych Okręgowych Zarządach Lasów Państwowych — obecnie Regionalnych Dyrekcjach Lasów Państwowych (OZLP=RDLP) w granicach z 1979 r. przedstawiono w tabeli.

Etap drugi można określić jako okres wykonywania operatów glebowo-siedliskowych dla GPW. Rozpoczął się on pracami nad instrukcją dokumentacji siedliskowo-glebowej dla GPW [2]. Pierwsze opracowanie dokumentacji siedliskowo-glebowej miało miejsce na terenie GPW nr 8 w nadleśnictwie Osie w RDLP Toruń [6]. Jest to niestety chyba jedyne tego typu opracowanie. W opracowaniu tym wykonanym zgodnie z wymienioną instrukcją problemy gleboznawcze przedstawiane są szczegółowo i bardzo szeroko. Zagadnienia typologiczne (wyróżnionych tam siedliskowych typów lasów) będące m.in. syntezą prac glebowych przedstawione są w sposób skondensowany, a zagadnienia drzewostanowe oraz roślinności runa i podszytu w sposób uproszczony; podobnie też potraktowane są zalecenia gospodarcze odnośnie prowadzenia drzewostanów.

Etap trzeci to gospodarka leśna na GPW. Rozpoczęła się ona z chwilą uznania i wyznaczenia granic ww powierzchni. Podstawą gospodarki leśnej na GPW są "Zasady zagospoda-

rowania i urządzania glebowych powierzchni wzorcowych w lasach państwowych" [11]. W praktyce gospodarowanie na GPW sprowadziło się do zaliczenia ich do lasów ochronnych oraz do gospodarstwa specjalnego [3, 4]. Oficjalnie gospodarowanie na GPW było inne niż we wszystkich innych lasach ochronnych i w lasach gospodarczych. Jakże było i jest ono naprawdę trudno opisać, bowiem często lasy takie traktowano podobnie jak inne lasy ochronne — głównie glebochronne.

Na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych problematyka GPW stała się mniej ważna i ustąpiła miejsca innym problemom. Wprawdzie nie wiadomo, czy którąś z wcześniej wytypowanych powierzchni zlikwidowano, lecz zapewne dla żadnej z nich nie wykonano dokumentacji glebowo-siedliskowej; nikt też specjalnie się tymi powierzchniami nie interesował, zarówno pod względem gleboznawczym jak i leśnym (przynajmniej brak na ten temat oficjalnych wiadomości i publikacji). Na wszystkich zaś dalej gospodarowano jak w lasach ochronnych.

Obecnie w końcu lat dziewięćdziesiątych problematyka GPW powinna odżyć zarówno z powodów gleboznawczych (które dalej są aktualne) jak i wprowadzonych od kilku lat w Lasach Państwowych zaleceń proekologicznego modelu gospodarki leśnej [1, 7, 10, 12].

W ramach właśnie proekologicznego modelu gospodarki leśnej szczególnie ważnym wydaje się być "wskrzeszenie" GPW, z tym że pierwotnie wyznaczoną im rolę głównie gleboznawczą (obserwacyjno-poznawczą) należy rozszerzyć o zagadnienia ogólnoleśne* dotyczące przynajmniej najważniejszych składników ekosystemu leśnego, to jest:

- siedliska leśnego** w zakresie procesów siedliskotwórczych oraz mikrorozóżnicowania siedliskowych typów lasu — w tym możliwości wykorzystania tej cechy w planowaniu hodowlanym;
- drzewostanów** (warstw drzewiastych i podszytu) w zakresie wybranych procesów ekologiczno-leśnych, a głównie wpływu ich składu gatunkowego na formę próchnicy i procesy regeneracji oraz agradacji siedliska leśnego;
- roślinności runa** w zakresie bogactwa gatunkowego i procesów sukcesyjnych związanych z naturalnymi fazami rozwojowymi drzewostanów.

"Wskrzeszenie" GPW oraz rozszerzenie zakresu prowadzonych na nich prac inwentaryzacyjnych powinno się przyczynić nie tylko do pełniejszego realizowania proekologicznego modelu gospodarki leśnej [1, 7, 10, 12], ale z pewnością może być wykorzystywane także do poznania bogactwa przyrodniczego poszczególnych kompleksów leśnych oraz opracowywania i realizacji programów ochrony przyrody w nadleśnictwie [5].

*Z Katedry Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej,
Z Katedry Gleboznawstwa Leśnego SGGW*

* Zagadnienia glebowe powinny być realizowane w zakresie pierwotnie wyznaczonym (zwiększanie zakresu tych prac ograniczone jest głównie ze względów finansowych oraz małego praktycznego wykorzystania już zbieranych informacji).

Literatura

1. **Grzywacz A.:** Polska polityka kompleksowej ochrony zasobów leśnych, maszynopis powielony, Warszawa 1994.
2. Instrukcja dokumentacji siedliskowo-glebowej dla glebowych powierzchni wzorcowych. Część I — tereny nizinne. PTG, Warszawa 1984.
3. Instrukcja urządzania lasu — t. 1. MLiPD, NZLP, PWRiL, Warszawa 1980.
4. Instrukcja urządzania lasu — część ogólna. MOŚZNiL, DGLP, IBL, Warszawa 1994.
5. Instrukcja sporządzania programów ochrony przyrody w nadleśnictwie. Fundacja Rozwój SGGW. Warszawa 1996.
6. Operat siedliskowo-glebowy GPW nr 8. Prace Komisji Naukowych Polskiego Towarzystwa Gleboznawczego Nr 107. PTG, Warszawa 1988.
7. Problemy realizacji proekologicznego modelu leśnictwa metodami aktywnej gospodarki leśnej. KULiGL Wydz. Leśny SGGW. Wyd. SGGW Warszawa 1995.
8. Wykaz glebowych powierzchni wzorcowych wg stanu na 31.12.1979. Maszynopis. PTG, Warszawa 1979.
9. Zarządzenie Naczelnego Zarządu Lasów Państwowych z dnia 31 V 1975. [Z-2-710-48/75], Warszawa 1979.
10. Zarządzenie nr 11 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 14.02.1995 r. w sprawie doskonalenia gospodarki leśnej na podstawach ekologicznych.
11. Zasady zagospodarowania i urządzania glebowych powierzchni wzorcowych w lasach państwowych. NZLP, PTG, Warszawa 1977.
12. Zielony R. (red.): Kierunki ochrony przyrody w lasach zagospodarowanych. MOŚZNiL, Fundacja Rozwój SGGW, Warszawa 1995.

Summary

Standard soil plots — their history, present state and perspectives

The Polish soil science researchers and foresters in the seventies of the 20th century worked out an original form of the natural environment conservation and maintenance of natural processes in soils of forest areas — the so-called standard soil plots (GPW). To that aim there were selected plots of several hundred hectares (minimum 300 ha) containing compact forest tracts representing the sites typical for a given region and the stands possibly all age classes.

The works with the selection of GPW were finished at the end of the seventies. There were 137 plots selected of total area 55,5 thous. ha. The average size of one GPW is 405,5ha. The management on the GPWs was reduced in practice to enlisting them to protection forests with special system of management; thereafter the interest in the purpose, that the plots were established for, has ceased.

At present the GPW question should be revived not only for the reasons accepted at the time of their establishment (being still valid) but also in respect to the pro-ecological model of forest management which has been introduced into the State Forests since several years. However, the role established at the GPW starting time should now be extended covering such questions as:

- forest sites and site-forming processes; micro-diversity of sites;
- tree storey and undergrowth shrub storey, as related to selected ecological processes;
- ground vegetation cover, species abundance, and succession processes as connected with natural developmental stages of tree stands.

"Reanimation" of the GPWs and extension of the array of inventory works carried out on them should contribute also to better knowledge on the natural richness of individual forest tracts.